

ЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖИТТЄВОГО ПРОСТОРУ ЛЮДИНИ

Ігнатко В.С., здобувач НПУ імені М.П.Драгоманова

Аналізується природа та основні сфери життєвого простору людини; підкреслюється, що економічний простір – це відношення між економічними процесами суб'єктів господарювання та сукупним економічним процесом щодо формування можливих результатів економічної діяльності; елементами, що утворюють економічний простір є: матеріальна база, сукупний економічний процес (діяльність, відносини), економічний час, економічна конкуренція тощо; автор наголошує на базовій суті економічного сегменту життєвого простору людини.

Ключові слова: людина, суспільство, життєвий простір, економічна складова, діяльність.

Постановка проблеми. Життя людини розгортається у просторі і часі, в природі і суспільстві, предметному оточенні і в світі духовно-моральних цінностей. Найбільш адекватно останнє охоплюється поняттями «життєвий простір» людини. В літературі цей простір описується як предметно-смісловий світ, в якому здійснюється свідома життєдіяльність людини.

Формування цілей статті. «Життєвий простір» має свою структуру, відповідні сегменти (сфери), які визначаються тим чи іншим видом життєдіяльності особистості. У відповідності з вітчизняною традицією ми виокремлюємо наступні основні сфери життєвого простору людини: 1) економічну (виробничу); 2) політичну; 3) соціокультурну; 4) побутову. Зупинимось на аналізі їх значення, ролі та взаємодії в системі життєвого простору людини більш детально.

Виклад основного матеріалу. Застосування і використання категорії «життєвий простір» в соціально-філософських дослідженнях, її актуалізація в нових і найрізноманітніших контекстах, зростання її ціннісного та смислового навантаження свідчить про зростаючий інтерес дослідників до даного феномену людського буття. Однак, як зазначають дослідники [1, с. 3], мова йде про ще недостатньо вивчену, складну і багатогранну реальність, у

зв'язку з чим постає необхідність подальшого поглибленого дослідження життєвого простору людини у всіх проявах та сферах його локалізації.

Дослідження життєвого простору треба розпочинати з усвідомлення тези про діяльнісну сутність людини, це визначає своєрідність просторових форм її життя [2, с. 7]. Життєвий простір людини – це система необхідних і достатніх зв'язків (відносин) для здійснення її діяльності. Дана система складається з двох видів зв'язків – предметних і соціальних. Предметні зв'язки – це зв'язки з предметом діяльності і предметними умовами її здійснення. Соціальні зв'язки – це зв'язки з іншими людьми, що виникають в процесі здійснення діяльності та супроводжують даний процес. Предметні та соціальні зв'язки виникають як наслідок активної діяльності людини в соціальному просторі, де однією з головних сфер виступає економічна сфера як виробництво матеріальних благ, сфера, в якій здійснюється діяльність, спрямована на задоволення матеріальних потреб людини.

Економічна підсистема є головним чинником розвитку, базисом конструкції суспільства оскільки саме навколо вирішення різного рівня економічних питань будується вся структура суспільного буття. В економічній сфері людина задовольняє потреби та забезпечує власне існування. Причому термін «простір» не є тотожним терміну «територія», оскільки територія в сукупності простору, в якому формується соціально-економічна інфраструктура, і природних ресурсів, якими вона володіє, є матеріальною основою життя суспільства. Природно-економічні відмінності територій продукують різні форми економічної поведінки на них [3, 3]. В даному контексті життєвий простір має два виміри: об'єктивний, наявний ззовні, який укладається із всього різноманіття економічних відносин, що склалися у даному суспільстві історично та наявні на даний час (засіб виробництва, система розподілу праці, форми власності, відносини з приводу розподілу ресурсів, матеріальних благ тощо) та суб'єктивний, в якому відображено образно-символічне уявлення людини про власний життєвий простір. Таким чином, в даному випадку базова категорія аналізу життєвого

простору – економічна поведінка, через яку суб'єктивне сприйняття особистістю життєвого світу об'єктивується в соціум.

У самому загальному розумінні економічна поведінка – це сукупність вчинків, дій людей, що здійснюються в процесі їх економічної діяльності, у виробництві, розподілі, обміну та споживанні матеріальних благ та послуг. Економічна поведінка є цілісним явищем, що впливає із розуміння природи людини. Вона не є автономною, замкнутою і самодостатньою, тому що нерозривно пов'язана із цілим рядом позаекономічних факторів і інших видів людської поведінки, що історично склалися та укоренилися в людській психіці. Вони являють собою принципи, що лежать в основі фундаментальних правил економічної поведінки, яких люди дотримуються часто не усвідомлено [4]. В сучасних умовах само поняття економічної сфери набуває змін, оскільки усталене поняття про економіку як суто сферу виробництва застаріло та не відбиває сутності всіх процесів, що відбувається в економічному просторі. Російський дослідник В. В. Радаєв зазначає, що «старе визначення економіки як сфери продуктивної праці, що бере початок ще в класичній політичній економії, вже мало на що годиться. Зводити економічну сферу до виробництва матеріальних продуктів в умовах, коли більше половини робочої сили зайнято в сфері послуг, мало кому прийде в голову. А як поділити послуги на «виробничі» та «невиробничі», ми однозначно сказати не беремося. Але припустимо, якщо все ж відділити від економіки, скажімо, сфери науки та культури, буде це означати, що в них не відбуваються економічні процеси? А якщо відбуваються, то чому б не віднести їх до «економіки»? У результаті «економічними» ризикують опинитися всі існуючі сфери діяльності» [5, с. 18]. Вирішувати цю проблему він пропонує через відмову у виділенні окремої «економічної сфери» на користь визнання, що економіка – це сукупність специфічних дій, які здійснюються в усіх сферах суспільства.

На базі зазначеного тезису можна погодитися із висновками вітчизняних дослідників В. Базилевича та В. Ільїна, які стверджують, що

економічна складова життєвого простору виражає єдність і взаємозв'язок усіх процесів, які відбуваються в економічній сфері — від мікропроцесів до макро. Все, що «є в господарському бутті навколо учасників обміну, все обов'язково збігається у вигляді якогось інформаційного згустку в мікроскопічному обмінному (обмінно-оцінювальному) акті; цей акт немовби вбирає в себе всю господарську (і не лише господарську) реальність, — остання немовби стискується в точку; і в цьому акті відбувається розрядка цього згустку в точку реальності, — вона раптом і вся виявляється; мало того, енергія-інформація від обмінно-оцінювального акту відходить у господарський, у цьому випадку економічний, космос. Виходить, що вся реальність здатна пройти через окремий акт обміну як крізь вушко голки, стаючи в чомусь уже іншою реальністю» [6, с. 116]. Так здійснюється наповненість предметної області економічного буття смисловим змістом, що в підсумку утворює життєвий простір людини.

Тут треба зазначити, що при всьому різноманітті спроб дослідження життєвого простору, все ж таки сучасне філософське розуміння категорії «життєвий простір» закладене в пізній феноменології Е. Гуссерля, а точніше в його понятті «життєвий світ», саме він концентрує важливий для людини світ, світ первісних допредикативних істин. Загалом, трактування «життєвого світу» полягає в спочатку розімкненому просторі людського існування для «означення світу, взятого в його значущості для людини, горизонту людських потреб, турбот, цілей, дій, взаємин і бажань втілюваних тою чи іншою мірою й в тій чи іншій формі в предметах, реаліях і зв'язках людської культури. Життєвий світ розглядається мислителем як універсум анонімно сформованих суб'єктивно-співвідносних витворів, відносин, процесів тощо, апріорних щодо розмаїття свідомих, зокрема, наукових схематизацій людської діяльності й мислення й утворюючих смислові підвалини науки» [7, с. 221].

Значний вплив на розробку категорії «життєвий простір» здійснив свого часу також психолог К. Левін. Він ввів це поняття для того, щоб

показати, що справжнім середовищем проживання людини є ті фрагменти фізичної реальності і соціального середовища, які відображені у свідомості людини і на яких будується її поведінка. Життєвий простір людини, на думку К. Левіна, визначається не стільки матеріальними благами, якими вона володіє, скільки знаннями і можливостями впливу на процеси, що відбуваються в світі. Таким чином, справжнім середовищем проживання особистості є не фізична реальність і не соціальне середовище, а лише ті їх фрагменти, які відображені у свідомості людини і на яких ґрунтується її поведінка. У зв'язку з цим він запропонував розглядати людину і її середовище як одну констеляцію взаємозалежних факторів, а сукупність цих факторів отримала назву життєвого простору. Зміст цього терміна включає в себе всю безліч реальних і нереальних, актуальних, минулих і майбутніх подій, які знаходяться в психологічному просторі індивіда в даний момент часу. Це можуть бути очікування, цілі, образи привабливих (або відразливих) об'єктів, реальні або уявні перешкоди на шляху досягнення бажаного, діяльність людини та взагалі все, що може зумовити поведінку особистості [8, с. 146].

Поєднуючи зазначені вище ідеї В. В. Радаєва та В. Д. Базилевича, можна визнати, що економічний життєвий простір – це не просто певний набір дій суб'єкта в сфері економіки чи його уявлень про цю сферу. Це певна економічна методологія сприйняття реальності в безлічі її реальних проявів та потенційних можливостей, що складаються протягом життя людини. Також треба зазначити, що життєвий простір людини починає розширюватися від дитинства до зрілості, і до старості звужується. Більш широка його частина потрапляє на пік життєвої активності людини, на той час, коли вона включена у широке коло питань, коли у неї багато соціальних контактів, а внутрішній світ багатий і добре структурований. Вікові межі людського життя припускають поступове формування і відмирання цілих областей життєвого простору: професійну, творчу, політичну, споріднену.

Відмерлі області можуть представлятися людині лише у вигляді спогадів з минулого і не мати ніяких перспектив розвитку в майбутньому [9].

З іншого боку, життєвий простір не можливо пасивно споглядати, він вимагає активних дій до входження, для чого особистість повинна не тільки усвідомлювати, що саме цей простір уявляє з себе та з чого складається, а й розуміти його смислову організацію і відповідно до неї виробити навички адекватного ставлення до його речей, предметів і явищ та спілкування із собі подібними. Якщо говорити про економічний життєвий простір — це також світ господарських, соціоекономічних відносин, в яких живе людина. Інакше кажучи, потрібно вжитися у світ економічно-господарського буття, "натуралізуватися", влаштуватися в ньому за допомогою всіх індивідуальних здібностей, розвинувши їх відповідно до структури світопорядку [10, с. 112].

Як будь яка організована структура, економічний простір має певні регулятори, в якості яких виступають соціальні інститути — історично усталені форми взаємодії між людьми з приводу тих чи інших соціальних відносин. Можна зробити висновок, що інститути — це певні норми поведінки в суспільстві, які, з одного боку, встановлюються людьми, а з іншого — регулюють поведінку і взаємовідносини людей.

Як зазначав засновник теорії інституціоналізму Т. Веблен, з одного боку, інститути — це результат процесів, що відбувалися в минулому, вони пристосовані до обставин минулого і тому є чинником соціальної інерції, психологічної інерції, з іншого — це звичний спосіб мислення людей, який має тенденцію продовжувати своє існування невизначено довго [11, с. 21]. Спосіб мислення людей, в свою чергу, ґрунтується на їх інтересах, перш за все економічних. Безсумнівно, що економічні інтереси породжують економічні відносини між людьми, при цьому вони виступають не продуктом людської свідомості, а об'єктивною реальністю у формі економічного процесу. Отже, економічні інтереси існують незалежно від свідомості людини, тому вони об'єктивні за своєю природою. З іншого боку, економічні інтереси відображаються в діяльності людини в деякій, адекватній їй

соціальному рівню формі. Таким чином, форма прояву економічних інтересів може мати суб'єктивний характер.

Детальний розгляд цієї проблеми на методологічному рівні зустрічається у дослідника Ю. Чунькова, який дає наступне визначення інтересу: «Інтерес – це зовнішня, відносно стійка форма прояву економічних відносин і законів, за якими вони розвиваються. За своїм змістом інтерес об'єктивний, бо виступає відображенням об'єктивних умов які його породили, але за своєю формою він суб'єктивний» [12, с. 186]. Сферою перетину об'єктивних та суб'єктивних складових життєвого простору особистості, таким чином, виступає економічний простір.

Вивчення та аналіз різних точок зору на економічний простір і проблеми, з ним пов'язані, дозволяють говорити про три підходи до його дослідження, що склалися на поточний момент. Умовно їх можна визначити як територіальний, ресурсний та інформаційний. Класичне визначення в контексті територіального підходу дає А.Г. Гранберг: «Економічний простір – це насичена територія, що вміщає безліч об'єктів і зв'язків між ними: населені пункти, промислові підприємства, господарсько освоєні та рекреаційні площі, транспортні та інженерні мережі тощо» [13, с. 25]. Це визначення найбільш ёмко відображає сутність територіального підходу і є найбільш змістовним. Безсумнівно, географічне середовище в значній мірі визначає розвиток як соціальних, так і економічних процесів, і це зумовлено відносно низьким рівнем витрат, які несуть суб'єкти господарювання при встановленні взаємозв'язків на обмеженій території. Саме ці зв'язки зрештою і формують економічний простір в деяких територіальних межах. Однак еволюція суспільства все більш обумовлює відносну незалежність встановлюваних взаємозв'язків від фактора територіального розташування суб'єктів господарювання. Як наслідок, територіальний підхід до економічного простору, який видавався актуальним в доіндустріальну і індустріальну епохи розвитку суспільства сьогодні вже не працює.

Ресурсний підхід до визначення економічного простору зустрічаємо у згаданого вище вченого В. В. Радаєва, який під економічним простором розуміє сукупність «економічних дій», які визначаються як «певний зв'язок між цілями і засобами, що також передбачає особливий характер самої дії» [14, с. 20]. В якості елементів економічної дії їм називається обмеженість ресурсів, можливість їх альтернативного вживання і ряд інших елементів. Однак деякі дослідники вбачають ресурсний підхід помилковим, оскільки у своїй суті він містить установку на перерозподіл ресурсів, до яких мають доступ суб'єкти господарювання. Тим самим відбувається підміна об'єкта, на який спрямовані дії суб'єктів. В економіці індустріального типу ключовою умовою розвитку дійсно був найбільш ефективний спосіб перетворення наявних ресурсів. У сучасних же реаліях постіндустріального суспільства такою умовою виступає ефективне використання людського капіталу, накопичених знань. У постіндустріальному суспільстві традиційні економічні ресурси вже не є головною рушійною силою економічного процесу. Дослідники характеризують цю зміну переходом до іншої парадигми розвитку, яка базується не на енергії, а на інформації [15, с. 81].

Інформаційний підхід до визначення економічного простору отримав розвиток лише в останнє десятиліття, що і пояснює відсутність достатньо чітких альтернативних позицій усередині цього напрямку. Суть підходу полягає у трактуванні економічного простору через інформаційну складову економічного процесу. Наприклад, Є. Іванов вважає, що економічний простір формується інформаційними потоками, циркулюючими між господарюючими суб'єктами, і саме вони визначають структуру цього простору [16, с. 204].

На тлі розглянутих вище підходів до визначення економічного простору інформаційний підхід здається найбільш адекватним до концепції життєвого простору людини. Дійсно, на рівні суб'єкта господарювання його взаємодія з економічним простором здійснюється через зовнішні (щодо суб'єкта) трансакції у формі обміну інформацією і входження в загальний

інформаційний потік. Більше того, інформаційний підхід до визначення економічного простору – це лише окремий випадок більш загального процесного підходу. У його основі лежить сукупний економічний процес, з урахуванням якого пропонується наступне визначення. Економічний простір – це відношення між економічними процесами суб'єктів господарювання та сукупним економічним процесом щодо формування можливих результатів економічної діяльності. Елементами, що утворюють економічний простір, як зазначалося раніше, є: сукупний економічний процес, економічний час, економічна конкуренція тощо.

Висновок. Таким чином, як зазначають вказані вище дослідники В. Д. Базилевич та В. В. Ільїн, в економіці реалізується внутрішній взаємозв'язок макрокосму і мікркосму людського буття. Необхідність єдності цих світів така ж очевидна, як і їх не співмірність за масштабом, багатством змісту і часу існування. Умовою можливості їх єдності є вироблення в людській індивідуальності таких форм духовного і практичного освоєння світу, таких здібностей, завдяки яким особистість могла б визначатися в горизонті світопорядку, логічне продовженням в економіці як реалізації смислу людського буття, при цьому не втрачаючи, а розвиваючи свою індивідуальність. Основними загальними поняттями (категоріями) виступають: потреби, інтереси, вигода, користь, блага, власність і т. д. Це дає підстави для визначення економічного мислення, яке є формою і способом діяльності з осмислення економічного буття, сфери економічного життя через сукупність уявлень, понять, оцінок, настроїв, традицій і цілих теоретичних систем, завдяки чому відбувається освоєння життєвого світу людини [17, с. 114].

Цитована література:

1. Миронова Е. Б. Жизненное пространство человека: социальные проблемы понимания: Дисс...канд. филос. наук 09.00.11 / Е. Б. Миронова; Саратовский гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2003. – С. 3.

2. Раскин В. Г. Деятельностный подход как метод исследования социально-психологического пространства / В. Г. Раскин // Проблемы социальной экологии : Зб. науч. трудов. – Кемерово, 1993. – С. 7.
3. Бекетов Н. В. Когнитивная концепция территориального социально-экономического поведения в региональном социуме [Электронный ресурс] / Н. В. Бекетов // Credo new : теоретический журн. – 2009. – Вып. 3. – Режим доступа : <http://credonew.ru/content/view/843/61/>
4. Іващенко М. В. Територіальний аспект соціальних чинників формування економічної поведінки суб'єктів господарювання / М. В. Іващенко // [Електронний документ] Проблеми системного підходу в економіці підприємств. – 2009. – № 12. – Т. 4. – Режим доступа: Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_4/Ivaschenko_409.htm
5. Радаев В. В. Что такое «экономическое действие» /В. В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 18.
6. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2008. — С. 116.
7. Філософський словник соціальних термінів [під загальною ред. В.П. Андрущенка]. – Х. : Корвін, 2002. – С. 221.
8. Стрекалов С. А. Топология личности и ее жизненного пространства / С. А. Стрекалов // Актуальные проблемы современной трансперсональной психологии : Вестн. Балтийской пед. акад. – Вып. 100. – СПб., 2010. – С. 146.
9. Хасанов М. Р. Жизненное пространство человека / М. Р. Хасанов // [Электронный документ] Современные исследования социальных проблем. – 2011. - № 4. – Т. 8. – Режим доступа: [CyberLeninka.ru/Научные статьи/...zhiznennoe-prostranstvo...](http://CyberLeninka.ru/Научные_статьи/...zhiznennoe-prostranstvo...)
10. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2008. — С. 112.
11. Ткач А.А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія [навч. посібник] / А. А. Ткач. — К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 21.
12. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспект / О. А. Бияков. – Томск : изд-во Томского ун-та, 2004. – С. 64.

13. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : Учебник для вузов / А. Г. Гранберг; Гос. ун-т — Высшая школа экономики. — 4-е изд. — М.: Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. — С. 25.

14. Радаев В. В. Что такое «экономическое действие» /В. В. Радаев // Экономическая социология. – 2002. – Т. 3. – № 5. – С. 20.

15. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспект / О. А. Бияков. – Томск : изд-во Томского ун-та, 2004. – С. 81.

16. Иванов Е. Информация как категория экономической теории / Е. Иванов // Информация и экономика: теория, модели, технологии : Сб. науч. трудов / Под ред. Е.Ю. Иванова, Р.М. Нижегородцева. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. – С. 204.

17. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / В. Д. Базилевич, В. В. Ільїн. – К. : Знання, 2008. — С. 114.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ ЖИЗНЕННОГО ПРОСТРАНСТВА ЧЕЛОВЕКА

Игнатко В.С.

Анализируется природа и основные сферы жизненного пространства человека; подчеркивается, что экономическое пространство - это отношение между экономическими процессами субъектов хозяйствования и совокупным экономическим процессом по формированию возможных результатов экономической деятельности; элементами, образующими экономическое пространство являются: материальная база, совокупный экономический процесс (деятельность, отношения), экономическое время, экономическая конкуренция и тому подобное; автор отмечает базовой сути экономического сегмента жизненного пространства человека.

Ключевые слова: человек, общество, жизненное пространство, экономическая составляющая, деятельность.

ECONOMIC ACTIVITIES AS THE BASIS FOR FORMATION AND DEVELOPMENT OF HUMAN LIVING SPACE

Ignatko V.S.

The article analyzes the nature and scope of basic human living space; it is emphasized that economic space is the relationship between economic processes of business entities and total economic process on the formation of possible outcomes of economic activity; elements that constitute economic space are: material base, total economic process (activity, relationships) economic time, economic competition, etc; author underlines the basic fact of economic segment

of human living space. The article analyzes human activity that takes place in time and space, in nature and society, in the objective environment and in the world of spiritual and moral values. The latest is covered most adequately by the concepts of human "living space". The literature describes this space as objective and semantic world in which the human living space takes place. Human living space is a system of necessary and sufficient ties (relations) to carry out its activities, the system consists of a objective and social types of relationships. Objective connections are connections with the object of activities and with the objective conditions for its implementation. Social connections are connections with others that arise as a result in a process of activities and accompany this process. Objective and social relationships occur as a result of human activity in the social space, where one of the main areas is the economic sphere as the production of material goods, an area in which the activities that take place are aimed to meet the satisfaction of human's material needs. The structure of social life is based on the economic subsystem which is a major factor in the development, the basis of society structure since in solving different levels of economic issues in this area human meets the satisfaction of its needs and ensure his own existence.

Key words: human, society, living space, economic component, activities.